

SZEMLE

A FELSŐOKTATÁS ÉS A MUNKAERŐPIAC ÖSSZEFÜGGÉSEI

A rendszerváltások után a kelet-közép-európai államokban az oktatás és a munka világa közötti kapcsolat kiszámíthatatlanabbá vált, az átmenet időszakában egy végzettség megszerzése már nem biztosította feltétlenül az annak megfelelő munkaerőpiaci elhelyezkedést. Az egyes kelet-közép-európai országok a felsőoktatás '90-es évekbeli új alapokra helyezése mellett napjainkra már a nyugat-európaiakhoz hasonló problémákkal, a tömegesedéssel és az európai felsőoktatás strukturális egységesevé érdekében bevezetett bolognai reform következményeivel küzdenek; a diplomás munkanélküliség utóbbi évekbeli növekedése a felsőoktatás társadalomban betöltött szerepének, az oktatás és a munkaerőpiac kapcsolatának kérdését ismételten felveti.

Ulrich Teichler *Felsőoktatás és a munka világa (Higher Education and the World of Work)* című könyve a felsőoktatás és munkaerőpiac között fennálló bonyolult összefüggésrendszert próbálja körüljárni, korábbi kutatási eredmények alapján a munka világhoz fűződő különböző vonatkozásokra igyekszik rávilágítani. A kötet a neves oktatáskutató húsz, korábban (1980 és 2007 között) megjelent – önálló és társszerzős – tanulmányát, valamint egy, a jelen kötet számára készült írását tartalmazza. A könyv témák szerint négy részre tagolódik: az első az oktatás és munkaerőpiac általános összefüggéseit; a második a lehetséges megközelítési módokat, vizsgálati dimenziókat, kutatási eredményeket összegzi; a harmadik pályakövetéses vizsgálatokra, ezek módszertanára és eredményeire fókuszál; míg a negyedik a bolognai folyamat egyes vonatkozásait tárgyalja.

A tanulmányok többnyire nyugat-európai, japán vagy egyesült államokbeli példákön és kutatási eredményeken keresztül mutatják be a felső-

oktatás és a munka világának lehetséges kapcsolatait, Magyarország és a szomszédos országok csupán néhány összehasonlítás erejéig kerülnek szóba. A szerző kiindulópontja, hogy a felsőoktatás és a munkaerőpiac viszonya az oktatási expanzióval vált problematikusává, amely alapvetően átalakította a felsőoktatás státusát és befolyásolta a végzősök elhelyezkedési lehetőségeit. Míg Kelet-Közép-Európában a felsőoktatás tömegesedése csupán a rendszerváltások után teljesedett ki, addig az Egyesült Államokban (*Higher Education and the World of Work: A Personal View of Continuity and Change of Issues*) a felsőoktatásról szóló diskurzusban már az '50-es évek végén megjelent az expanzió témája, ekkor még pozitív színezetben, hiszen a gyors technikai fejlődés következtében a gazdasági fejlődéshez elengedhetetlennek tartották a magasan képzett munkaerőt. A nagyszámú végzős alkalmazhatóságának problémája, a felsőoktatási piacon történő „túlermelés” az 1973-as olajválság idején vetődött fel először, és az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában is ekkor vált kutatási témává az, hogy milyen folyamatokat indít el a felsőoktatás tömegessé válása.

A kötet első részébe beavagoltott három, 2000-ben (*Education and Employment*), 1992-ben (*Occupational Structures and Higher Education*), valamint 1998-ban (*Higher Education and the World of Work: Changing Conditions and Challenges*) született írás a felsőoktatás és a munka világa közötti összefüggéseket tárgyalja: a felsőoktatás társadalomban betöltött szerepének változásait, a tömegesedés kapcsán kialakult vitákat, a felsőoktatás és a munka világa közötti átmenetet. Emellett rámutat a témában folyó kutatások problémáira: arra, hogy nincs szisztematikus tudás a felsőoktatás és a munka világának kapcsolatáról, hiányoznak a rendszeres kutatások, a nemzetközi, összehasonlítható adatok.

A második részben összegző és módszertani jellegű tanulmányok mellett a felsőoktatás és a munkaerőpiac közötti meg nem felelés következményeit vizsgáló írások kaptak helyet, melyek definíciós és módszertani problémákon túl olyan gyakorlati kérdésekkel is foglalkoznak, mint például a „megfelelő” elhelyezkedés kérdése, a megszerzett tudás hasznosítása vagy a munkaadók végzősökhöz szembeni elvárásai.

Teichler a témában készülő kutatások több problémájára is felhívja a figyelmet (*“Appropriate Employment and “Utilization of Knowledge” 1998*): egyrészt arra, hogy a „megfelelő” elhelyezkedés megítélése módszertani döntésektől, definícióktól függ, másrészt pedig arra is, hogy a társadalomban történő változásokat – például azt, hogy a munkahellyel kapcsolatos elvárások megváltoztak, az érdekes, önállóan végezhető munka felértékelődött, és a fiatalok még az alacsonyabb státust is hajlandóak elfogadni, ha a feladat érdekesnek, képességeikhez mértén komplexnek bizonyul – szükséges bevonni az adatok értelmezésébe.

A felsőoktatás és a munkaerőpiac közötti kapcsolat azonban nem egyirányú, azaz nem csupán a munkaerőpiac „elvárásai” hatnak a felsőoktatásra, hanem – a már hivatkozott 1998-as tanulmány megállapításai szerint – a végzősök, a munkavállalók kínálata is befolyásolja a munkaerőpiaci követelményeket. Így például annak ellenére, hogy a munkavállalók gyakran úgy vélik, hogy a munkájukhoz nem szükséges felsőfokú végzettség, a jobb teljesítmény reményében a munkaadók mégis a magasabb végzettségűeket preferálják. Korábbi, nyugat-európai (brit és német) kutatási eredmények (*Employers’ Expectations and Recruitment Criteria, 1988*) is a munkaadói és a munkavállalói oldal közötti kölcsönhatást támasztják alá: a végzősök nagy száma változtat a munkaadók elvárásain.

A kölcsönhatás mellett a felsőoktatás és a munka világa közötti kapcsolatot vizsgálva felmerül az a kérdés is, hogy összhangba lehet-e egyáltalán hozni a két területet. Teichler szerint (*Responses by Higher Education Institutions to Challenges of the World of Work, 1996*) a tudomány és a munka világa közötti feszültség többek közt abból adódik, hogy a tudományos világban a tudás önmagában is érték, melyhez nem szükséges a munkaerőpiac igényeinek figyelembevétele, ugyanakkor a felsőoktatás tömegesedése következtében erős

a nyomás erre. Nehéz azonban választ adni arra, hogy mit jelent, hogyan mérhető a „munkaerőpiac igényeinek való megfelelés”, melyek azok a készségek és tudások, melyek garantálják a végzősök sikerességét.

Teichler rámutat arra, hogy a képzések közül az egyetemi képzés az, amely legkevésbé irányul a munkavállaláskor szükséges készségek (*occupational tasks*) elsajátítására: egyrészt azért, mert szerinte az egyetemi oktatás célja a kritikai és innovatív készségek fejlesztése/erősítése kellene legyen, hiszen az egyetemi képzés hagyományosan elitképzés, mely a jövő vezetőit termeli ki, akik nem csak végrehajtásra, hanem a feladatok kreatív kezelésére is képesek; másrészt pedig azért, mert minél több kognitív készség szükséges egy pozíció betöltéséhez, annál nehezebb a szükséges tudást meghatározni, majd egy önálló képzés kereteibe integrálni.

Továbbá a felsőoktatás és a munka világa közötti összefüggések általános szintjéről, a kötet harmadik részének hat tanulmánya pályakövetéses vizsgálatok eredményeit ismerteti. Az – esetenként már egy-két évtizedes – kutatási eredmények részletes taglalása mellett Teichler ebben a részben is felhívja a figyelmet a témában készült korábbi kutatások problematikussá pontjaira, az adatelemzés korlátaira (*Graduate Employment and Work in Europe – Concepts and Findings of the CHEERS study, 2007*). Így például a nemzetközi összehasonlító kutatások során figyelmen kívül hagyott országspecifikus körülményekre, vagy arra, hogy összefüggések alapos vizsgálatára sok esetben azért nincs lehetőség, mivel a nagy, több száz főre kiterjedő kutatásokban többnyire kevés olyan vizsgálati kérdés szerepel, melyek elemzése a mélyebb összefüggésekre rávilágíthatna, ellenben a nagyobb részletességű kutatások jellemzően csupán egy-egy felsőoktatási intézmény volt hallgatóira vonatkoznak, így az eredmények nem általánosíthatóak. Emellett problémaként jelentkezik az is, hogy a volt hallgatókat az egyetem befejezése után túl hamar, a végzést követő 6–12 hónapban keresik meg, egy olyan szakaszban, amikor még nem lehet érdemi információhoz jutni a karrieréről. Teichler arra is rámutat (*Graduate Employment and Work in Selected European Countries, 2000*), hogy a kutatások azon jellemző kiindulópontja, mely szerint a diplomások számának növekedése a nem „megfelelően” elhelyezkedők számának növekedésé-

hez vezetett, nem számol annak lehetőségével, hogy az elmúlt években nőtt a magasabb intellektuális tevékenységet igénylő pozíciók száma.

A bolognai folyamattal és következményeivel foglalkozó negyedik rész négy írásának lényeges felvetése a bolognai folyamat egyik prioritásként szereplő mobilitás előnyeinek (pl. nyelvtudás, szakmai tapasztalat, tapasztalatszerzés) tárgyalása. A Teichler által összegzett kutatások (*International Mobility of Students and Early Career, 2007*) tapasztalatai szerint az álláskeresésben 4–5 évvel az egyetem befejezése után nem mutatkozik eltérés azok között, akik részt vettek, és azok között, akik nem vettek részt mobilitási programban. A frissdiplomások véleménye szerint a mobilitásnak csökkent a jelentősége az elhelyezkedésben, ezzel szemben a munkaadók 2006-ban még azt nyilatkozták, hogy felelősségteljesebb feladatot tudnak ellátni azok, akik vettek már részt mobilitási programban, és úgy látták, hogy ha a karrier kezdetén nem is, de később megtérül a mobilitásba való befektetés.

A felsőoktatás társadalomban betöltött szerepének kérdése a 21., záró fejezetben (*Professionally Relevant Academic Learning, 2008*) bukkan fel az intézmények képzéseinek orientációja, a képzések tartalma kapcsán. Teichler megjegyzi, annak ellenére, hogy a bolognai folyamatnak nem explicit célja, hogy a végzősök munkaerőpiaci elhelyezkedését elősegítse, csupán az, hogy a képzések szakmai relevanciájára felhívja a figyelmet, a vizsgált felsőoktatási aktorok körében a bolognai reform mégis összekapcsolódik az „alkalmazhatósági vitával” (*employability debate*), mely a szakok/képzések munkaerőpiaci orientációjának fontosságát hangsúlyozza. A tanulmány szerint ugyanakkor a már említett pályakövetéses vizsgálatok népszerűsége az intézmények körében a képzésszervezés megalapozása, a végzősök munkaerőpiaci helyzetének megismerése céljából nőtt meg.

A többéves kutatási tevékenység eredményeinek összegzése, az egyes témákhoz kapcsolódó elméleti áttekintés és az alkalmazott megközelítési módok sokfélesége egyértelműen a kötet előnyére válnak. Azonban az elemzések nyugat-európai, egyesült államokbeli, sokszor többéves/-évtizedes kutatások eredményeit mutatják be, a kelet-közép-európai országok említése, a régióról szóló információk megjelenése esetleges. A magyarországi közönség körében a tanulmányok

így főként a módszertani vonatkozásokat tekintve tarthatnak számot érdeklődésre, és hasznos kiindulópontot szolgáltathatnak azok számára, akik a felsőoktatás és a munkaerőpiac összefüggéseiről készült kutatások eredményeibe kívánnak betekinteni.

(Teichler, Ulrich: *Higher Education and the World of Work. Conceptual Frameworks, Comparative Perspectives, Empirical Findings. Sense Publishers, 2009, Rotterdam/Taipei. 308 p.*)

Petres Andrea

TUDÁS ÉS RUGALMASSÁG – A DIPLOMÁS FOGLALKOZTATÁS EURÓPAI ESÉLYEI

A REFLEX-Projektet 16 ország (Ausztria, Belgium, Cseh Köztársaság, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Hollandia, Japán, Németország, Olaszország, Norvégia, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország) részvételével indították uniós keretek között, a projekt koordinátora a Maastrichti Egyetem Oktatási és Munkaerőpiaci Kutatóközpontja volt.

A projekt három nagyobb részből állt: a) országtanulmányokat készítettek, kiemelve az egyes országok azon strukturális és intézményi tényezőit, melyek meghatározzák a felsőoktatás és a munka világának kapcsolatát; b) kvalitatív vizsgálatot folytattak a diplomások kompetenciáiról a tudástársadalomban és c) kérdőíves kutatást végeztek a diplomások körében. Az első két rész beszámolója külön tanulmány formájában jelent meg. A kérdőíves vizsgálat eredményeit a most ismertetett tanulmány (*REFLEX-Projekt, a rugalmas szakember a tudástársadalomban*) közli, az elemzések 13 európai országból beérkezett adatok alapján készültek (Japán, Portugália és Svédország adatai hiányoznak).

Az empirikus bázist mintegy 70 ezer fő megkeresésével, országonként reprezentatív mintán végzett survey adja. A mintavételi egység az 1999/2000 tanévben ISCED 5A szinten végzett diplomás személy volt. A felvételt öt évvel a végzettség megszerzése után, 2005-ben folytatták le, a tanulmány 2007-ben jelent meg.